

जवाहरलाल नेहरु राष्ट्रीय शहरी पुनरुत्थान
अभियानांतर्गत “शहरी गरीबांना मुलभूत
सुविधा पुरविणे” या उप कार्यक्रमाच्या
अंमलबजावणीबाबत.....

महाराष्ट्र शासन,

गृहनिर्माण विभाग,
शासन निर्णय क्रमांक : जनेयो-२००७/प्र.क्र.५२/गृनिधो-२,
मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२,
दिनांक : २५ जून, २००७

शासन निर्णय

प्रास्ताविक :

सन २००१ च्या जनगणनेनुसार देशात सुमारे २८५.३५ दशलक्ष म्हणजेच देशाच्या एकूण लोकसंख्येच्या २७.८ टक्के लोक शहरात रहात आहेत. स्वातंत्र्यानंतर देशाच्या लोकसंख्येत तिप्पट वाढ झाली असून, शहरी भागातील लोकसंख्येत पाचपट वाढ झालेली आहे. शहरी भागातील वाढलेल्या लोकसंख्येमुळे शहरात वास्तव्य करणाऱ्या गरीब जनतेच्या लोकसंख्येत सुद्धा वाढ झालेली आहे. सन २००१ च्या जनगणनेनुसार देशातील झोपडपट्टीवासियांची एकूण लोकसंख्या ६१.८ दशलक्ष इतकी झालेली आहे.

२. शहरातील झोपडपट्टीवासियांच्या वाढत्या लोकसंख्येमुळे शहरातील मुलभूत सोयी व सुविधांवर अतोनात ताण पडत आहे. झपाट्याने शहरीकरण होत असल्याने, निर्माण झालेल्या प्रचंड समस्यांवर मात करण्यासाठी तर्कसुसंगत नागरीकरण धोरण/कार्यक्रम आखून त्याची या कार्यक्रमात निवडलेल्या शहरांमध्ये अंमलबजावणी करणे अत्यावश्यक झाले आहे. केंद्र शासनाच्या शहर विकास तसेच शहरी रोजगार व दारिद्र्य निर्मुलन मंत्रालयाने शहरी भागातील

झोपडपट्टीवासियांचे जीवनमान उंचावण्याच्या प्रयत्नांचा एक भाग म्हणून आरोग्यास अपायकारक अशा परिस्थितीत राहणा-या झोपडपट्टीवासियांसाठी राष्ट्रीय झोपडपट्टी सुधार कार्यक्रम व वाल्मिकी आंबेडकर आवास योजना बंद करून जवाहरलाल नेहरू राष्ट्रीय शहरी पुनरुत्थान अभियान जाहीर केले आहे. त्यानुसार वरील अभियानांतर्गत शहरी गरीबांकरिता मुलभूत सुविधा पुरविण्याचा उप कार्यक्रम राबविण्याचा शासनाने निर्णय घेतला आहे.

३. केंद्र शासनाने जाहिर केलेल्या वरील अभियानानुसार राष्ट्रीय झोपडपट्टी सुधार कार्यक्रम व वाल्मिकी आंबेडकर आवास योजना बंद करून त्याऐवजी शहरी गरीबांसाठी मुलभूत सुविधा पुरविणे हा उप कार्यक्रम राज्यातील मुंबई, पुणे, नागपूर, नाशिक, नांदेड व नागपूर या पांच नागरी समूहांमध्ये राबविण्यात येईल. या उप कार्यक्रमाची रुपरेषा अनुवर्ती परिच्छेदांमध्ये नमूद केली आहे.

कार्यक्रमाचे धोरण :

४. उक्त उपकार्यक्रमासाठी निवडलेल्या शहरांनी, २०-२५ वर्षांच्या कालावधीकरीता (दर ५ वर्षांनी पुनर्विलोकन करावयाचा) नागरी विकासाचा वस्तुनिष्ठ आराखडा तयार करणे आवश्यक आहे. यात धोरणे, कार्यक्रम व निधीच्या उपलब्धतेबाबतची तरतूद असेल. या आराखड्याच्या आधारे जमीनीचा मूलभूत वापर आणि सेवा, शहरी दळणवळण आणि पर्यावरण या बाबींची सांगड घालून प्रत्येक पंचवार्षिक योजनेच्या कालावधीकरिता शहर विकास आराखडा (City Development Plan) तयार करावयाचा आहे. “जवाहरलाल नेहरू राष्ट्रीय शहरी पुनरुत्थान अभियान ” (JN-NURM) या योजने अंतर्गत केंद्र शासनाचा निधी मिळविण्यास पात्र होण्यासाठी “शहर विकास आराखडा” तयार करणे आवश्यक आहे.

- ४.१ योजनेखाली निवडलेल्या शहरांनी विवक्षित क्षेत्रामध्ये प्रकल्प राबविण्याकरीता “तपशीलवार प्रकल्प अहवाल” (Detailed Project Report) तयार करणे आवश्यक आहे.
- ४.२ यामध्ये नागरी पायाभूत सुविधांचा विकास, व्यवस्थापन व निधी पुरवठ्याच्या बाबतीतील खाजगी क्षेत्रांच्या सहभागाची यामध्ये स्पष्ट रुपरेषा असणे आवश्यक आहे.
- ४.३ योजनेखाली निवडलेल्या शहरांकरीता लागणारा निधी, राज्य शासनाने नियुक्त केलेल्या सुकाणू अभिकरणास वितरीत केला जाईल. त्यानंतर असे अभिकरण, राज्य शासनाचा निधी, स्वतःचा निधी, अंमलबजावणी यंत्रणांचा निधी तसेच वित्तीय संस्था/ खाजगी क्षेत्र/ भांडवली बाजार तसेच इतर निधी या द्वारे अतिरिक्त निधी उभारण्यासाठी प्रयत्न करील. या कार्यक्रमांतर्गत निर्माण झालेल्या विविध मालमत्तांच्या वापर व देखभालीसाठी “फिरता निधी” (Revolving fund) निर्माण करण्यांत येईल.

कार्यक्रमाची उद्दिष्ट्ये :

- ५.१ कार्यक्रमात समाविष्ट असलेल्या शहरातील गरीब जनतेसाठी पुरविण्यात येणाऱ्या मुलभूत सुविधांचा एकात्मिकृत विकास करण्यावर लक्ष केंद्रीत करणे.
- ५.२ शासनाच्या उपलब्ध असलेल्या शिक्षण, आरोग्य व सामाजिक सुरक्षा अशा सेवा एककेंद्राभिमुख करून, शहरी गरीबांना मुलभूत सुविधा उदा. रास्त किंमतीला भू-मालकी हक्क, सुधारीत घरकूले, पाणी पुरवठा, मल:निस्सारण इत्यादी पुरविणे, हे करतांना लाभार्थ्यांना त्यांच्या नोकरी-धंद्याच्या परिसरात घरकूल बांधून दिले जाईल हे पाहण्याची काळजी घेण्यात येईल,

- ५.३ शहरी गरीबांसाठी पुरविण्यात आलेल्या मुलभूत सुविधांच्या देखभालीसाठी व दीर्घकालीन स्वावलंबनासाठी मालमत्तेची निर्मिती व मालमत्तेचे व्यवस्थापन यांची प्रभावी सांगड घालणे,
- ५.४ शहरी गरीबांसाठीच्या मुलभूत सुविधातील कमतरता भरून काढण्यासाठी आवश्यक तेवढ्या निधीची गुंतवणूक केली जाईल याची दक्षता घेणे, व
- ५.५ शहरी गरीबांना सहजपणे उपलब्ध असलेल्या नागरी सुविधा व सोयी पुरविण्याच्या प्रमाणात वाढ करणे.

कार्यक्रमाचा कालावधी :

६. या कार्यक्रमाचा कालावधी सन २००५-२००६ पासून ७ वर्षे असेल. या कालावधी दरम्यान निवड केलेल्या शहरांचा स्थायी विकास होत आहे याची खात्री केली जाईल. अकरावी पंचवार्षिक योजना सुरु करण्यापूर्वी या कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीचे मूल्यमापन करण्यांत येईल. गरज भासल्यास, कार्यक्रामामध्ये यथोचित सुधारणा करण्यात येतील.

कार्यक्रमाची व्याप्ती :

७. “शहरी गरीबांना मुलभूत सुविधा पुरविणे” या उप-कार्यक्रमाचे मुख्य उद्दिष्ट निवारा पुरविणे, मूलभूत सुविधा आणि त्यासंबंधीत नागरी सुविधा पुरविणे यासारख्या प्रकल्पांद्वारे झोपडपट्टीचा एकात्मिकृत विकास करणे, हे आहे.

कार्यक्रमाचे घटक :

८. शहरी गरीबांना मुलभूत सुविधा पुरविणे या उप-कार्यक्रामामध्ये खालील बाबींचा समावेश आहे :-

(अ) स्वीकारार्ह घटक :-

१. झोपडपट्ट्यांचा एकात्मिकृत विकास म्हणजे निवडलेल्या क्षेत्रातील झोपडपट्ट्यांमध्ये मुलभूत सुविधांसहित निवारा उपलब्ध करून देण्याचा प्रकल्प.
२. शहरी गरीबांसाठी मुलभूत सुविधांचा विकास/ श्रेणीवाढ/ देखभाल अंतर्भूत असलेले प्रकल्प.

३. झोपडपट्टी सुधारणा व पुनर्वसन प्रकल्प.
४. पाणी पुरवठा, गटारे, मलनिःस्सारण, सार्वजनिक स्नानगृहे/ स्वच्छतागृहे इत्यादींचे प्रकल्प.
५. झोपडपट्टीधारक/ शहरी गरीब/आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटक/अल्प उत्पन्न गटातील व्यक्तींना परवडतील अशी घरे बांधण्याचा प्रकल्प.
६. गटारे/पावसाळी गटारांचे बांधकाम व सुधारणा.
७. झोपडपट्ट्यातील पर्यावरणात सुधारणा व घनकचऱ्याचे व्यवस्थापन.
८. रस्त्यावरील विद्युत दिवे.
९. नागरी सुविधा उदा. समाज केंद्र. बालसंगोपन केंद्र इ.
१०. या योजनांतर्गत पुरविण्यात आलेल्या मालमत्तेचा वापर व देखभाल, व
११. शहरी गरीबांसाठी असलेल्या आरोग्य, शिक्षण व सामाजिक सुरक्षा अशा योजनां एककेंद्राभिमुख करणे.

ब) अस्विकारार्ह घटक :-

खालील प्रस्ताव या योजनेसाठी ग्राह्य धरले जाणार नाहीत :-

१. उर्जा प्रकल्प,
२. दूरसंचार प्रकल्प,
३. रोजंदारी आस्थापना आणि कर्मचारी यासंबंधीचे प्रकल्प,
४. नविन रोजगार संधी निर्मितीचे प्रकल्प.

टीप -- आरोग्य, शिक्षण व सामाजिक सुरक्षा इ. विवक्षित घटकांकरीता निधी उपलब्ध करून घेण्यासाठी अंमलबजावणी यंत्रणेस तपशीलवार प्रकल्प अहवाल तयार करावा लागेल. तथापी, या योजनांकरीता लागणारा निधी, संबंधित क्षेत्राकरिता सध्या उपलब्ध असलेल्या आरोग्य, मानव संसाधन विकास, सामाजिक न्याय व श्रम इत्यादिंशी अर्थसंकल्पीय तरतूदी एककेंद्राभिमुख करून उपलब्ध

करुन दिला जाईल. परंतु त्यावर शहरी गरीबांच्या बाबतीत शहरी रोजगार व दारिद्र्य निर्मुलन मंत्रालय संनियंत्रण करील.

कार्यक्रमासाठी
निवडलेली
शहरे :

९. या उप कार्यक्रमासाठी केंद्र शासनाने देशातील एकूण ६३ शहरांची निवड केली आहे. त्यामध्ये राज्यातील बृहन्मुंबई, पुणे, नाशिक, नागपूर व नांदेड या पाच नागरी समूहांचा समावेश आहे. या ६३ शहरांपैकी ऐतिहासिक/आर्थिक/ पर्यटन या प्रवर्गातील शहरांमध्ये बदल करण्याचे अधिकार राष्ट्रीय सुकाणू समितीस असतील. मात्र, बदल केल्यानंतरही शहरांची एकूण संख्या ६३ इतकीच कायम राहिल.

सुधारणांची
कार्यसूची :

१०. जवाहरलाल नेहरु नागरी पुनरुत्थान अभियानाच्या अंमलबजावणीचा मुख्य उद्देश असा आहे की, स्थानिक स्वराज्य संस्था व निमशासकीय संस्थांच्या प्रशासनामध्ये सुधारणा घडवून आणणे, जेणेकरुन त्यांची पत वाढेल. त्यायोगे, या संस्था नविन योजनांसाठी व सेवांचा विस्तार करण्यासाठी लागणारे भांडवल बाजारातून उभे करण्यासाठी आर्थिकदृष्ट्या सक्षम होतील. या उद्देशाच्या पूर्तीसाठी, राज्य शासन, स्थानिक स्वराज्य संस्था आणि निमशासकीय संस्था यांनी या कार्यक्रमांतर्गत सुधारणांची कार्यसूची स्विकारणे आवश्यक आहे.

अनिवार्य व
वैकल्पिक
सुधारणा :

या सुधारणांची सर्वसाधारणपणे अनिवार्य सुधारणा व वैकल्पिक सुधारणा अशी विभागणी करण्यात आली असून, या सुधारणा सोबतच्या जोडपत्र -१ मध्ये दर्शविल्या आहेत. राष्ट्रीय सुकाणू समिती वरील सुधारणांमध्ये आणखी सुधारणांची भर घालू शकेल.

त्रीपक्षीय
सहमती
ज्ञापन :

११. राज्य शासन आणि स्थानिक स्वराज्य संस्था/निमशासकीय संस्था यांनी कार्यान्वित करावयाच्या बदलांच्या/ सुधारणांच्या अंमलबजावणीसाठी हमी देण्यासाठी केंद्र शासनाबरोबर त्रीपक्षीय सहमती ज्ञापनावर (MOA) स्वाक्षरी करणे आवश्यक आहे. सदर सहमती ज्ञापनामध्ये प्रत्येक सुधारणा अंमलात आणावयासाठीचे टप्पे निश्चित करण्यात यावेत. केंद्र शासनाचे अनुदान मिळविण्याकरीता त्रीपक्षीय सहमती ज्ञापनावर (MOA) स्वाक्षरी करणे आवश्यक

आहे. सदर सहमती ज्ञापन (MOA) तपशीलवार प्रकल्प अहवालासोबत सादर करावयाचे आहे. राज्य शासन व स्थानिक स्वराज्य संस्था/निमशासकीय संस्था यांनी सुधारणा करण्यास सहमती देण्यावर केंद्र शासनाचे अनुदान ठरविण्यात येईल.

उच्चस्तर
समिती :

१२. प्रश्नाधिन उप कार्यक्रमासाठी केंद्र शासनाने मंत्री (शहर विकास मंत्रालय) यांच्या अध्यक्षतेखाली राष्ट्रीय सुकाणू समिती तर मंत्री (शहरी रोजगार व दारिद्र्य निर्मुलन मंत्रालय) यांच्या अध्यक्षतेखाली उच्चस्तर समिती स्थापन केली आहे.

राष्ट्रीय
सुकाणू
समिती

१३. अभियानाच्या उद्दीष्टांच्या पूर्ततेसाठी खाली दर्शविल्यानुसार राष्ट्रीय सुकाणू समितीची स्थापना करण्यात येईल :-

मंत्री (नगर विकास)	अध्यक्ष
मंत्री (शहरी रोजगार व दारिद्र्य निर्मुलन)	सह अध्यक्ष
सचिव (शहरी रोजगार व दारिद्र्य निर्मुलन)	सदस्य
सचिव (नियोजन आयोग)	सदस्य
सचिव (व्यय)	सदस्य
राष्ट्रीय तांत्रिक सल्लागार	सदस्य
सचिव (नगर विकास)	सदस्य नियंत्रक

उच्चस्तर
समिती

१४. शहरी गरीबांना मूलभूत सुविधा पुरविणे या उप कार्यक्रमासाठी केंद्रीय मंत्री (शहरी रोजगार व दारिद्र्य निर्मुलन) यांच्या अध्यक्षतेखाली उच्चस्तर समिती स्थापन करण्यात येईल.

प्रकल्पाचे
मूल्यांकन

१५. केंद्रीय मंजूरी व सनियंत्रण समितीसमोर मंजूरीसाठी प्रस्ताव सादर करण्यापूर्वी प्राप्त झालेल्या प्रस्तावांचे मूल्यांकन (appraisal) विभागीय प्रमुख

हुडको यांनी दिनांक १०.७.२००६ च्या पत्रान्वये कळविल्यानुसार हुडकोमार्फत करण्यांत येईल.

प्रकल्पांच्या किंमतीनुसार, शहरी रोजगार व दारिद्र्य निर्मुलन मंत्रालय, आवश्यक त्या सक्षम प्राधिकाऱ्यांची (केंद्र शासनाच्या वित्त मंत्रालयाने त्यांच्या दिनांक २१.१२.२००२ च्या ज्ञापनान्वये विनिर्दीष्ट केलेले प्राधिकारी) मंजूरी मिळवील.

केंद्रीय मंजूरी व
संनियंत्रण
समिती :

१६. या उपकार्यक्रमांतर्गत निवडलेल्या शहरांनी सादर केलेल्या प्रकल्पांना मंजूरी देण्याकरीता शहरी रोजगार व दारिद्र्य निर्मूलन मंत्रालयाने दिनांक २६.१.२००६ च्या अधिसूचनान्वये केंद्रीय मंजूरी व संनियंत्रण समितीची खालीलप्रमाणे स्थापना केली आहे :-

१) सचिव (शहरी रोजगार व दारिद्र्य निर्मुलन, मंत्रालय)	अध्यक्ष
२) सचिव (नगर विकास विभाग)	सदस्य
३) प्रधान सल्लागार (HUD) नियोजन आयोग	सदस्य
४) सह सचिव व वित्तीय सल्लागार (शहरी रोजगार व दारिद्र्य निर्मुलन, मंत्रालय)	सदस्य
५) मुख्य नियोजनकार, शहरी आणि विकास नियोजन (TCPO)	सदस्य
६) सल्लागार केंद्रीय सार्वजनिक आरोग्य पर्यावरण	सदस्य
७) मुख्य व्यवस्थापकीय संचालक, हुडको	सदस्य
८) सह सचिव (शहरी रोजगार व दारिद्र्य निर्मुलन मंत्रालय)	सदस्य सचिव

गृहनिर्माण व पायाभूत सुविधांचा विकास प्रकल्प, मुलभूत सुविधा व इतर संबंधित नागरी सुविधांचे प्रकल्प यांच्या मंजूरीचा प्राधान्यक्रम वरील समिती ठरवेल. हे करतांना स्थानिक स्वराज्य संस्था व निमशासकीय संस्थांचे प्रकल्प

यांच्या तुलनेत, खाजगी क्षेत्राचा सहभाग असलेल्या प्रकल्पांना प्राधान्य देण्यांत येईल. कारण त्यामुळे खाजगी भांडवलाची गुंतवणूक होईल व कार्यक्रमाची अंमलबजावणी कार्यक्षमतेने होईल.

सल्लागार गट :

१७. या उप कार्यक्रमासाठी राष्ट्रीय स्तरावर सल्लागार गट स्थापन करण्यात येईल. नागरी सुधारणांच्या बाबतीत सामुदायिक कृतीसाठी समाजातील मान्यताप्राप्त अनुभवी अशा तांत्रिक सल्लागाराकडे सल्लागार गटाचे नेतृत्व सोपविण्यात येईल. सदर सल्लागार गट कार्यक्रमाच्या सुलभ अंमलबजावणीसाठी प्रत्येक शहरामध्ये स्वयंसेवी तांत्रिक गट तयार करेल. यामुळे खाजगी क्षेत्रांच्या सहभागाला प्रोत्साहन मिळेल व नागरी प्रशासनात नागरीकांचा सहभाग वाढून प्रशासनात पारदर्शकता येईल.

फिरता निधी :

१८. नागरी गरिबांसाठी मुलभूत सुविधा पुरविणे या उप कार्यक्रमासाठी ज्यावेळी राज्यस्तरीय सुकाणू अभिकरण केंद्र व राज्य शासनाकडून प्राप्त झालेला निधी कमी व्याज दराने कर्ज अथवा अनुदान वजा कर्ज या स्वरूपात अंमलबजावणी यंत्रणेस वितरीत करील, त्यावेळी, अशा निधीच्या कमीत कमी १० टक्के इतका निधी, “फिरता- निधी”(Revolving Fund) निर्माण करण्यासाठी अंमलबजावणी यंत्रणेकडून वसूल करण्यात यावा. या कार्यक्रमांतर्गत निर्माण झालेल्या मालमत्तेच्या वापरासाठी व देखरेखीसाठी सदर १० टक्के निधी वापरण्यात यावा. या कार्यक्रमाच्या अखेरीस हा फिरता निधी “नागरी गरिबांसाठी राज्य मुलभूत सुविधा” या स्वरूपात रुपांतरित करण्यात यावा.

निधीची
उपलब्धता :

१९. या कार्यक्रमांतर्गत प्रकल्पासाठी केंद्र शासनाचा वाटा एकूण प्रकल्प खर्चाच्या ५० टक्के इतका असेल, हा वाटा अधिकतम असेल व आवश्यकतेनुसार

बाजारातून निधी उभारण्यासाठी त्याचा वापर करता येईल. लाभार्थ्यांचे प्रवर्गानुसार (मागासवर्गीय व सर्वसाधारण) अनुक्रमे १०/१२ टक्के इतके अंशदान व उर्वरित वाटा राज्य शासन / स्थानिक स्वराज्य संस्था यांचा असेल.

राज्याच्या
हिशशाच्या
रकमेची
तरतूद :

२०. गरज भासल्यास, राज्य शासन अंमलबजावणी यंत्रणा/स्थानिक स्वराज्य संस्था/ निमशासकीय संस्था/ वित्तीय संस्था यांचा हिस्सा म्हणून, खासदार/ आमदार यांचा निधी या उप कार्यक्रमाकरीता वापरता येईल. मात्र, लाभार्थ्यांचे योगदान म्हणून खासदार/आमदार निधी वापरता येणार नाही.

जर सदर उप कार्यक्रमांतर्गत एखाद्या प्रकल्पासाठी बाहेरील वित्तीय संस्थांकडून मदत प्राप्त होत असल्यास, सदर निधी अतिरिक्त केंद्रीय निधी (Additional Central Assistance) या स्वरूपात राज्य शासनास वितरीत करण्यात येईल व राज्य शासन हा निधी त्यांच्या हिशशाची रक्कम म्हणून वापरू शकेल. तसेच कार्यक्रमासाठीचा निधी हा केंद्र शासनाचे अनुदान म्हणून वापरता येईल.

लाभार्थ्यांचे
अंशदान :

२१. केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक तत्वानुसार लाभार्थ्यांला मोफत घर देण्यात येऊ नये. अ.जा./अ.ज./मागासवर्गीय/इ.मा.व./शा.अपंग आणि इतर कमकुवत घटक यांना १० टक्के इतकी तर उर्वरित सर्वसाधारण प्रवर्गातील घटकांना १२ टक्के इतकी रक्कम अंशदान म्हणून भरावी लागेल.

निधीचे
वितरण :

२२. शहरी रोजगार व दारिद्र्य निर्मुलन मंत्रालय, केंद्र शासनाच्या अनुदानाची रक्कम, राज्य शासनास किंवा राज्य शासनाने नियुक्त केलेल्या सुकाणू अभिकरणास चार हप्त्यात वितरीत करेल. राज्य शासन /स्थानिक स्वराज्य संस्था / निमशासकीय संस्था यांनी सहमती जापनावर (MOA) सही केल्यानंतरच केंद्र शासनाचे २५ टक्के अनुदान देण्यांत येईल. केंद्र शासनाच्या अनुदानाच्या तसेच राज्य शासन व स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या अंशदानाच्या ७० टक्के रकमेचे उपयोगिता प्रमाणपत्र दिल्यानंतर व सहमती जापना (MOA) मध्ये नमूद केलेल्या

अनिवार्य व वैकल्पिक सुधारणांच्या टप्प्यांची पूर्तता करण्याच्या अटीच्या अधिन राहून, उर्वरीत रक्कम ३ हप्त्यात वितरीत करण्यात येईल.

कार्यक्रमाची
फलनिष्पत्ती :

२३. या कार्यक्रमांतर्गत शहर विकास आराखडा, तपशीलवार प्रकल्प अहवाल तयार करणे, प्रशिक्षण व क्षमतावृद्धी, जनतेचा सहभाग, माहिती, शिक्षण आणि दूरसंचार याकरीता अनुदानाच्या ५% (केंद्र व राज्य) किंवा गरजेनुसार निधीची तरतुद (जी कमी असेल ती) वेगळी राखून करण्यात येईल.

या व्यतिरिक्त, अनुदानाच्या जास्तीत जास्त ५ % (केंद्र व राज्य) इतक्या किंवा प्रत्यक्ष गरजेनुसार (जी कमी असेल ती), इतक्या निधीचा या उप-कार्यक्रमाकरीता वापर प्रशासनिक व इतर खर्चाकरीता राज्य शासन वापरू शकेल.

२४. या उपकार्यक्रमाची ७ वर्षे पूर्ण झाल्यानंतर स्थानिक स्वराज्य संस्थांकरीता खालीलप्रमाणे फलनिष्पत्ती होईल अशी अपेक्षा आहे :-

- (१) सर्व शहरी सुविधा व प्रशासनासाठी तयार केलेली व आधुनिक, पारदर्शक अर्थसंकल्पीय लेखा व वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली लागू होईल.
- (२) संपूर्ण शहरासाठी नियोजन व प्रशासन प्रणाली तयार होऊन कार्यान्वीत होईल.
- (३) सर्व शहरी गरिबांना नागरी सुविधांचा वापर करण्यास मिळेल.
- (४) मुख्य महसूल स्रोतामध्ये सुधारणा करून शहर प्रशासन व सुविधा पुरविण्याकरीता आर्थिक स्वावलंबी संस्था प्रस्थापित होईल.
- (५) स्थानिक सेवा व प्रशासनाचे संचालन, पारदर्शकतेने व नागरीकांप्रती उत्तरदायी असेल अशाप्रकारे केले जाईल.

(६) स्थानिक स्वराज्य संस्थाच्या कारभारात ई-गव्हर्नन्स पध्दती लागू केल्याने, अत्यावश्यक सेवा पुरविण्याच्या पध्दतीमध्ये वेळेची व खर्चाची बचत दिसून येईल.

मंजूर
प्रकल्पाचे
संनियंत्रण :

२५. अकराव्या पंचवार्षिक योजनेची अंमलबजावणी सुरु करण्यापूर्वी कार्यक्रमाचा दर्जा वाढविणे व त्यात सुसूत्रता आणण्याच्या दृष्टीकोनातून या कार्यक्रमाच्या अनुभवांचे मूल्यमापन करण्यात येईल. मूल्यमापन करण्याकरीता केंद्र शासनाच्या शहरी रोजगार व दारिद्र्य निर्मुलन मंत्रालयाच्या अर्थसंकल्पात ५ टक्के इतक्या अनुदानाची तरतूद करण्यात येईल. या कार्यक्रमाचे संनियंत्रण खालीलप्रमाणे करण्यात येईल :-

- १) शहरी रोजगार व दारिद्र्य निर्मुलन मंत्रालयातर्फे या योजनेचे वेळोवेळी संनियंत्रण केले जाईल.
- २) योजनांच्या प्रगतीचे त्रैमासिक प्रगती अहवाल राज्यस्तरीय सुकाणू अभिकरण, केंद्र शासनाच्या शहरी रोजगार व दारिद्र्य निर्मुलन मंत्रालयास सादर करील,
- ३) प्रकल्प पूर्ण झाल्यावर सुकाणू अभिकरण राज्य शासनमार्फत प्रकल्पाच्या पूर्णत्वाचा अहवाल केंद्रास सादर करील.
- ४) मंजूर प्रस्तावांच्या प्रगतीचा आढावा घेण्यासाठी व तसेच नवीन प्रस्तावांना मंजूरी देण्याकरीता केंद्रीय मंजूरी व संनियंत्रण समितीच्या बैठका गरजेनुसार वेळोवेळी घेण्यात येतील.
- ५) कार्यक्रमांतर्गत घेण्यांत आलेल्या सुधारणांची अंमलबजावणी योग्यरित्या होत आहे यावर नियंत्रण ठेवण्याकरीता बाहेरील विशेषज्ञ तांत्रिक अभिकरणाची नेमणूक करता येईल.

२६. शहरी गरीबांना मुलभूत सुविधा पुरविणे या उप-कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी शासनाने खालीलप्रमाणे निर्णय घेतले आहेत :-

अंमलबजावणीचे क्षेत्र :

१) मुंबई, पुणे, नाशिक, नागपूर व नांदेड या पाच नागरी समुहातील खाली नमूद केलेल्या महानगरपालिका व नगर परिषदांच्या क्षेत्रात हा कार्यक्रम राबविण्यांत येईल :-

अ.क्र.	नागरी समूहाचे नांव	महानगरपालिका	नगरपरिषदा
१)	बृहन्मुंबई	१) बृहन्मुंबई २) ठाणे ३) नवी मुंबई ४) कल्याण-डोंबिवली ५) उल्हासनगर व ६) मीरा-भाईंदर	१) अंबरनाथ व २) बदलापूर
२)	पुणे	१) पुणे व २) पिंपरी-चिंचवड	-
३)	नागपूर	नागपूर	-
४)	नाशिक	नाशिक	भगूर
५)	नांदेड	नांदेड-वाघाळा	-

राज्यस्तरीय सुकाणू समितीची स्थापना :

२) वरील उप-कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी शासन निर्णय, नगर विकास विभाग क्रमांक रानापुव-रासुस-१००६/ प्र.क्र.१/ २००६/नवि ३३, दि. २३.१.२००६ अन्वये राज्यस्तरीय सुकाणू समिती गठित करण्यांत आली आहे. सदर शासन निर्णय “जोडपत्र -२” म्हणून सोबत जोडला आहे.

सुकाणू अभिकरणाची नियुक्ती व कार्यकक्षा :

३) उप कार्यक्रमाची राज्यात, अंमलबजावणी करण्यासाठी नगर विकास विभागाच्या उपरोक्त शासन निर्णयान्वये तसेच शासन शुध्दीपत्रक, नगर विकास विभाग, क्रमांक रानापुवा-रासुस-१००६/प्र.क्र.१/२००६ /नवि ३३, दि. १५.६.०६ (सोबत जोडपत्र- ३ म्हणून जोडला आहे.) अन्वये (१) नागरी पायाभूत सोयीसुविधा पुरविण्यासाठी मुंबई

महानगर प्रदेश विकास प्राधिकरणाची तर (२) नागरी क्षेत्रातील दारिद्र्य रेषेखालील समुहासाठी मुलभूत सुविधा उपलब्ध करण्यासाठी महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्रविकास प्राधिकरण यांची सुकाणू अभिकरण म्हणून नियुक्ती करण्यांत आली आहे.

अंमलबजावणी
यंत्रणांना निधी :

४) अ) अंमलबजावणी यंत्रणांना शहर विकास आराखडा, तपशिलवार आराखडा तयार करण्यासाठी निधीच्या जास्तीत जास्त ५ टक्के इतकी रक्कम वापरण्यासाठी राज्य शासनाच्या पूर्वपरवानगीने सुकाणू अभिकरणाकडून वितरीत करण्यात येईल. व

सुकाणू
अभिकरणास निधी

ब) निधीच्या ५ टक्के इतकी प्रशासनिक वा इतर खर्चासाठी राज्य शासनाच्या पूर्व परवानगीने वापरण्यास, सुकाणू अभिकरण असलेल्या म्हाडास राज्य शासनाच्या पूर्वपरवानगीने परवानगी देण्यांत येईल,

अंमलबजावणीची
रूपरेषा :

५) या उप कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करतांना सी.आर.झेड./ एन.डी. झेड. वा अन्य आरक्षणामुळे बाधित असलेल्या भूखंडावर जेथे झोपडपट्ट्या आहेत तेथे मुलभूत सुविधा पुरविण्याचे प्रकल्प घेण्यात यावेत. तर अन्य भूखंडांवरील झोपडपट्ट्यांमध्ये मुलभूत सुविधा पुरविण्याचे तसेच गृहनिर्माण प्रकल्प हाती घेण्यांत यावेत,

बृहन्मुंबईच्या बाबतीत आरक्षित भूखंडाच्या विकासाच्या संदर्भात येथे आणखी असे स्पष्ट करण्यात येते की, सी.आर. झेड क्षेत्रामधील प्रकल्पांबाबत दिनांक १९.०२.१९९३ रोजी लागू केलेल्या विकास नियंत्रण नियमावलीनुसार विकास करणे बंधनकारक आहे.

एन.डी.झेड क्षेत्रामध्ये, मा.मुंबई उच्च न्यायालयाने रिट याचिका क्र. ११५२/२००२ मध्ये दि. ८ जानेवारी, २००३ रोजी

दिलेल्या अंतरिम आदेशांनुसार गृहनिर्माण प्रकल्प राबविता येणार नाहीत.

तसेच मंजूर विकास योजनेमधील आरक्षित भूखंडावरील झोपडपट्ट्यांचा विकास प्रचलित विकास नियंत्रण नियमावलीनुसार करणे अनुज्ञेय आहे.

- ६) या उप-कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करतांना दिनांक १.१.१९९५ च्या लाभार्थ्यांना प्राधान्याने सहभागी करून घेण्यात यावे,
- ७) प्रश्नाधिन उप-कार्यक्रम राबवितांना सामाजिक सुविधांसाठी आरक्षित असलेल्या भूखंडावरील झोपडपट्टीवासीयांना या कार्यक्रमात प्राधान्याने सामावून घेण्यास मान्यता देण्यांत आली आहे.
- ८) लाभार्थ्यांचे अंशदान वसूल करण्याची जबाबदारी बृहन्मुंबईतील घोषित झोपडपट्ट्यांच्याबाबतीत मुंबई झोपडपट्टी सुधार मंडळाकडे तर अघोषित झोपडपट्ट्यांच्याबाबतीत बृहन्मुंबई महानगरपालिकेकडे व अन्यत्र संबधित महानगरपालिका/ नगरपरिषदा यांच्यावर सोपविण्यात येत आहे.
- ९) या उप कार्यक्रमांतर्गत दोन प्रकारच्या प्रस्तावांची अंमलबजावणी करण्यात येणार आहे.

अ) निव्वळ पायाभूत सुविधा पुरविणे. व

ब) गृहनिर्माण प्रकल्प.

पायाभूत सुविधांसंबंधीच्या प्रकल्पांमध्ये लाभार्थ्यांकडून अंशदान घेऊ नये असे केंद्र सरकारने नुकतेच स्पष्ट केले आहे. त्यामुळे निव्वळ पायाभूत सुविधांच्या, तसेच गृहनिर्माण प्रकल्पांच्या बाबतीत निधीची उपलब्धता खालीलप्रमाणे करण्यात यावी :-

अ) निव्वळ पायाभूत सुविधांच्या प्रकल्पांच्या बाबतीत :-

केंद्र शासन	५० टक्के
राज्य शासन	२५ टक्के
अंमलबजावणी यंत्रणा	२५ टक्के

ब) गृहनिर्माण प्रकल्पांच्या बाबतीत :-

१) झोपडपट्टीवासियांचे प्रकल्प :-

केंद्र शासन	५० टक्के
राज्य शासन	३० टक्के
लाभार्थ्यांचे अंशदान	११ टक्के (१० व १२ टक्के यांची सरासरी)
अंमलबजावणी यंत्रणा	९ टक्के

२) अल्प / अत्यल्प उत्पन्न गटांकरिता गृहनिर्माण प्रकल्प, संक्रमण

शिबिरे इत्यादी सारखे प्रकल्प

केंद्र शासन	५० टक्के
राज्य शासन	५० टक्के

१०) बृहन्मुंबई नागरी समुहातील बृहन्मुंबई महानगरपालिका क्षेत्रामधील घोषित झोपडपट्ट्यांमध्ये मुलभूत सुविधा मुंबई झोपडपट्टी सुधार मंडळाने तर घोषित नसलेल्या झोपडपट्ट्यांमध्ये मुलभूत सुविधा बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने पुरवाव्यात. या समुहातील अन्य क्षेत्रांमध्ये संबंधित महानगरपालिका / नगरपरिषदा यांना मुलभूत सुविधा पुरवाव्यात.

११) बृहन्मुंबई वगळता उर्वरीत पुणे, नाशिक, नागपूर व नांदेड वाघाळा या ४ नागरी समुहातील महानगरपालिकांनी/ नगरपरिषदांनी त्यांच्या कार्यक्षेत्रातील झोपडपट्ट्यांमध्ये मुलभूत

सुविधा पुरवाव्यात. तसेच वरील पाचही नागरी समुहांच्या क्षेत्रामध्ये गृहनिर्माण प्रकल्प म्हाडाने राबविण्यास मान्यता देण्यांत आली आहे.

१२) निवासी झोपडीधारकांना किमान २६९ चौ.फू. बांधकाम क्षेत्रफळाइतका (२२५ चौ.फू. चटई क्षेत्र) गाळा देण्यांत येईल. अनिवासी/ व्यावसायिक झोपडीधारकांना त्यांच्या भोगवटयाखालील क्षेत्रफळाइतका परंतु २६९ चौ.फू. इतक्या अधिकतम बांधकाम क्षेत्रफळाच्या (२२५ चौ.फूट चटई क्षेत्रफळ) मर्यादेस अधिन राहून गाळा देण्यात येईल.

१३) महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्रविकास महामंडळातर्फे अन्यत्र राबविण्यात येणाऱ्या योजनांमध्ये लागू असणारे अल्प/अत्यल्प उत्पन्न गटासाठी उत्पन्नाचे निकष या उप कार्यक्रमांतर्गत घ्यावयाच्या गृहनिर्माण प्रकल्पास लागू करण्यास मान्यता देण्यांत आली आहे.

१४) या उप कार्यक्रमांतर्गत निवडलेल्या ५ नागरी समूहांमधील शहरांकरीता अल्प व अत्यल्प उत्पन्न गटासाठीच्या घरांची किंमत म्हाडाने निश्चित करण्यास तसेच या किंमतीस म्हाडाने केंद्र शासनाची मान्यता मिळविण्यास मान्यता देण्यांत आली आहे.

१५) महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्रविकास प्राधिकरणातर्फे अन्यत्र राबविण्यात येणाऱ्या योजनांसाठी लागू असणारे अल्प व अत्यल्प उत्पन्न गटासाठीच्या घराचे क्षेत्रफळ या कार्यक्रमात अल्प व अत्यल्प उत्पन्न गटाकरिता घ्यावयाच्या गृहनिर्माण योजनांना लागू करण्यास मान्यता देण्यांत आली आहे.

१६) जमिनीचा /भूखंडाचा भाडेपट्टा कुटुंबातील प्रमुख स्त्री लाभार्थीच्या नावे, अगदी अपवादात्मक परिस्थितीत पुरुष

लाभार्थ्यांच्या नांवे देण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे. लाभार्थ्यांच्या सहकारी गृहनिर्माण संस्थेकडून संबंधित महानगरपालिकेने/ नगरपरिषदेने अधिमूल्य व एकत्रित शुल्क वसूल करण्यास मान्यता देण्यांत येत आहे.

१७) या उप-कार्यक्रमासाठी जिल्हाधिकारी/ संबंधित नियोजन प्राधिकरण यांनी जमीन विनामूल्य व विनाविलंब उपलब्ध करून देण्यास मान्यता देण्यांत आली असून, अशा जमिनीच्या अभिन्यासास नकाशास स्थानिक प्राधिकरणाची मंजूरी घेणे बंधनकारक ठरविण्यांत आले आहे.

१८) या उप कार्यक्रमासाठी सामाजिक न्याय विभाग व आदिवासी विकास विभागाकडून नियतव्यय उपलब्ध करून देण्यात येईल.

१९) या उप कार्यक्रमाची अंमलबजावणी सुकर व्हावी या दृष्टीकोनातून --

अ) शासकीय जमिनीवरील झोपड्यांच्या जागेवर घरे बांधण्यासाठी अकृषिक परवानगी आवश्यक न ठरविण्याचा तसेच खाजगी जमिनीवरील झोपड्यांच्या बाबतीत अकृषिक परवानगीसाठी शुल्क न आकारण्याची सवलत देण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे. तसेच प्रतिवर्षाची अकृषिक आकारणी रद्द करण्याचा निर्णय घेण्यात आला असून, त्याबाबतचे आदेश महसूल व वन विभागामार्फत स्वतंत्रपणे निर्गमित करण्यात येतील,

ब) प्रतिदस्त रु. १००/- याप्रमाणे मुद्रांकशुल्क आकारण्यास व नोंदणी फी पूर्णपणे माफ करण्यास मान्यता देण्यांत

आली असून, त्याबाबतची अधिसूचना महसूल व वन विभागामार्फत स्वतंत्रपणे निर्गमित करण्यात येईल.

क) कॅडेस्ट्रल सर्वेसाठीची फी माफ करण्याचा निर्णय घेण्यात आला असून, त्याबाबतचे आदेश महसूल व वन विभागामार्फत स्वतंत्रपणे निर्गमित करण्यात येतील.

२०) या उप-कार्यक्रमावरील मूल्यवर्धीत कराची आकारणी माफ करण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे. या संदर्भातील अधिसूचना वित्त विभागामार्फत स्वतंत्रपणे निर्गमित करण्यात येईल.

२७. शहरी गरीबांना मुलभूत सुविधा पुरविणे या उप कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी शासन आता असेही आदेश देत आहे की :--

अ) वरील उप कार्यक्रमांतर्गत घेण्यांत आलेल्या प्रकल्पांची अंमलबजावणी करतांना बृहन्मुंबईतील घोषित झोपडपट्ट्यांच्या बाबतीत मुंबई सुधार मंडळाने व इतरत्र संबंधित महानगरपालिकेने लाभार्थ्यांचे अंशदान वसूल करावयाचे आहे. त्यासाठी प्रकल्प हाती घेतांना स्थानिक लोकप्रतिनिधींच्या सहाय्याने लाभार्थी अंशदान द्यावयास तयार आहेत याची खात्री करून, घ्यावी. तसेच याकरीता प्रत्येक लाभार्थ्यांचे बँक खाते उघडून त्यामध्ये त्याचे/ तिचे अंशदान जमा करावे. तसेच या बँक खात्याचे मूळ पासबुक अंमलबजावणी यंत्रणांनी स्वतःकडे ठेवावे व या पासबुकाची प्रमाणित छायाप्रत लाभार्थ्यांस देण्यांत यावी.

ज्यावेळी निव्वळ गृहनिर्माण योजना हाती घेण्यात येईल त्यावेळी संबंधित झोपडपट्टीमध्ये आवश्यक त्या मुलभूत सुविधा पुरविण्यात आल्याचे प्रमाणपत्र संबंधित महापालिका आयुक्त/मुख्य अधिकारी यांनी तपशीलवार प्रकल्प अहवालासोबत जोडणे आवश्यक आहे.

त्याचप्रमाणे केवळ मुलभूत सुविधा पुरविण्याची योजना असल्यास, संबंधित झोपडपट्टीमध्ये गृहनिर्माण योजना राबविणे का शक्य होणार नाही याचीही कारणे तपशीलवार प्रकल्प अहवालात नमूद करण्यात यावीत.

- ब) वरील उप कार्यक्रमांतर्गत एखाद्या झोपडपट्टीमध्ये मुलभूत सुविधा अधिक गृहनिर्माण असा एकत्रित प्रकल्प हाती घेऊन झोपडपट्टीचा पुनर्विकास करण्यात आला असेल, तर प्रकल्प पूर्ण झाल्यापासून एक महिन्याच्या आत तेथे झोपडपट्टी अस्तित्वात नसल्याचे घोषित करण्याची संपूर्ण जबाबदारी संबंधित महापालिका आयुक्त/ मुख्य अधिकारी यांची व्यक्तिगत जबाबदारी असेल. मात्र निव्वळ मूलभूत सुविधा पुरविण्याचा प्रकल्प पूर्ण केल्यानंतर वरीलप्रमाणे कार्यवाही करण्याची गरज नाही.
- क) या उप कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करताना नवीन झोपडपट्टी तयार होणार नाही याची सुकाणू अभिकरणाने दक्षता घ्यावी.
- ड) या उप कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करतांना विमुक्त जाती / भटक्या जमाती / विशेष मागावर्गीय प्रवर्गातील लाभार्थ्यांना सामावून घेतले जाईल याचीही सुकाणू अभिकरणाने दक्षता घ्यावी.
- इ) या उपकार्यक्रमाची अंमलबजावणी करताना, केंद्र शासनाने एकूण नियतव्ययाच्या १५ टक्के इतका निधी अल्पसंख्यांकांकरिता राखून ठेवला आहे. त्यामुळे ज्या झोपडपट्ट्यांमध्ये अल्पसंख्यांकांची संख्या २५ टक्के पेक्षा अधिक असेल त्या झोपडपट्ट्यांचा प्राधान्याने योजनेत समावेश करण्याचा विचार करण्यात यावा.

ई) खासदार/आमदार यांचा निधी या योजनांकरीता वापरता येईल. सदर निधी राज्य शासनाचा सहभाग या स्वरूपात घेण्यास मुभा आहे. लाभार्थ्यांचे योगदान म्हणून खासदार/आमदार निधी वापरता येणार नाही. तथापि, घरकुलाचा बांधकाम खर्च रुपये ८०,०००/- पेक्षा जास्त येत असल्यास, अधिकची रक्कम खासदार/आमदार निधीतून राज्य शासनाचा सहभाग म्हणून वापरता येईल.

फ) या उप कार्यक्रमाची यशस्वीरित्या अंमलबजावणी होण्याच्या दृष्टीकोनातून राबवावयाच्या प्रकल्पांचे सामाजिक लेखा परीक्षण (सोशल ऑडिट) टाटा समाजशास्त्र संस्था/यशदा/अन्य एन.जी.ओ. मार्फत करून घेण्यात यावे.

तांत्रिक तपासणी :-

ज) सर्व संबंधितांना योजनेची तपशीलवार माहिती असणे ही या उपकार्यक्रमाच्या यशस्वी अंमलबजावणीची पूर्व अट आहे. त्यासाठी सुकाणू अभिकरणाने संचालक, नगरपरिषद प्रशासन यांच्याशी विचारविनिमय करून सर्व महानगरपालिका आयुक्त/नगरपरिषदांचे मुख्य अधिकारी यांची विभागीय स्तरावर कार्यशाळा आयोजित करावी. या कार्यशाळेसाठी मुंबईतील अखिल भारतीय स्थानिक स्वराज्य संस्था, पुणे येथील यशदा या संस्थांचा सहयोग घेण्यात यावा. कार्यशाळेमध्ये हुडकोच्या अधिकाऱ्यांनाही निमंत्रित करण्यात यावे.

ट) सर्व अंमलबजावणी यंत्रणांनी त्यांच्या क्षेत्रातील झोपड्यांचे सर्वेक्षण करून घ्यावे. या सर्वेक्षणामध्ये Bio metric/IRIS पध्दतीचा अवलंब करणे बंधनकारक असेल.

२८. हा शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करून देण्यात आला असून, त्याचा संगणक संकेतांक २००७०६२५११३४३८००१ असा आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने,

(स्वा.शि.क्षत्रिय)
शासनाचे प्रधान सचिव.

सोबत : जोडपत्र १, २ व ३

प्रत,

- १) मा.राज्यपाल यांचे सचिव, राजभवन, मलबार हिल, मुंबई, (पत्राने),
- २) मा.मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
- ३) मा. उप मुख्यमंत्री यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
- ४) मा.राज्यमंत्री (गृहनिर्माण) यांचे स्वीय सहाय्यक, मंत्रालय, मुंबई,
- ५) मा.मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन, मंत्रालय, मुंबई,
- ६) वित्त विभाग, (व्यय-३- व अर्थोपाय कार्यासन) मंत्रालय, मुंबई,
- ७) नियोजन विभाग (का.१४७४), मंत्रालय, मुंबई,
- ८) सा.न्याय व वि.स.विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
- ९) आदिवासी विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- १०) सार्वजनिक आरोग्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
- ११) महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
- १२) नगर विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
- १३) उपाध्यक्ष व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्रविकास प्राधिकरण, गृहनिर्माण भवन, वांद्रे (पूर्व), मुंबई ४०० ०५१,
- १४) सर्व विभागीय आयुक्त,
- १५) नोंदणी महानिरीक्षक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- १६) जमाबंदी आयुक्त व संचालक, भूमि अभिलेख, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- १७) सर्व जिल्हाधिकारी,
- १८) सर्व महानगरपालिका आयुक्त,
- १९) महासंचालक , यशदा, राज भवन आवार, बाणेर रस्ता, पुणे.
- २०) महासंचालक, अखिल भारतीय स्थानिक स्वराज्य संस्था, बोटावाला इमारत, हॉर्निमन सर्कल, मुंबई

- २१) संचालक, टाटा समाजशास्त्र संस्था, देवनार, मुंबई.
- २२) सर्व नगरपरिषदांचे मुख्य अधिकारी,
- २३) प्रधान महालेखापाल, महाराष्ट्र-१, मुंबई (लेखा व अनुज्ञेयता)/लेखा परीक्षा, मुंबई,
- २४) महालेखापाल, महाराष्ट्र-२, नागपूर (लेखा व अनुज्ञेयता)/लेखा परीक्षा, नागपूर,
- २५) अधिदान व लेखा अधिकारी, मुंबई,
- २६) निवासी लेखा परीक्षा अधिकारी, मुंबई,
- २७) सर्व जिल्हा कोषागार अधिकारी,
- २८) संचालक, नगरपालिका प्रशासन, मुंबई,
- २९) मुख्य लेखापरीक्षक, स्थानिक निधी लेखा, कोकण विभाग, नवी मुंबई.
- ३०) सह व्यवस्थापकीय संचालक, शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित., गृहनिर्माण भवन, वांद्रे (पूर्व), मुंबई ४०० ०५१,
- ३१) उपमुख्य लेखापरीक्षक, स्थानिक निधी लेखा, कोकण विभाग, पुणे/नाशिक,
- ३२) सर्व नगरपरिषदा/नगरपालिका अध्यक्ष/मुख्य अधिकारी,
- ३३) वित्त नियंत्रक, महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्रविकास प्राधिकरण, महाराष्ट्र गृहनिर्माण भवन, वांद्रे (पूर्व), मुंबई ४०० ०५१,
- ३४) निवासी लेखा अधिकारी, मुंबई गृहनिर्माण व क्षेत्रविकास मंडळ, गृहनिर्माण भवन, वांद्रे (पूर्व), मुंबई ४०० ०५१,
- ३५) मुख्य अधिकारी, मुंबई, कोकण, नागपूर, औरंगाबाद, पुणे, नाशिक व अमरावती गृहनिर्माण मंडळ, मुंबई/मुंबई / कोकण/ नागपूर/ औरंगाबाद/ पुणे/ नाशिक व अमरावती
- ३६) मुख्य अधिकारी, मुंबई झोपडपट्टीसुधार मंडळ, गृहनिर्माण भवन, वांद्रे (पूर्व), मुंबई,
- ३७) संचालक, समाज कल्याण, मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२,
- ३८) उप संचालक (एम) भारत सरकार, शहर कार्या आणि रोजगार मंत्रालय, शहरी रोजगार व दारिद्र्य निर्मूलन विभाग (संनियंत्रण कक्ष) निर्माण भवन, नवी दिल्ली (रजिस्टर पोस्टाने),
- ३९) सह संचालक, लेखा व कोषागारे कॉम्प्युटर सेल, नविन प्रशासन भवन, ५ वा मजला, मंत्रालयासमोर, मुंबई. ४०० ०३२,
- ४०) सर्व उप सचिव/अवर सचिव/कक्ष अधिकारी, गृहनिर्माण विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
- ४१) निवड नस्ती (गृनिधो-२) गृहनिर्माण विभाग, मंत्रालय, मुंबई ३२.
